

КИТАЙ У СВІТЛІ ГЕОПОЛІТИКИ (ТЕОРЕТИКО-РЕТРОСПЕКТИВНИЙ РАКУРС)

CHINA IN THE LIGHT OF GEOPOLITICS (THEORETICAL AND RETROSPECTIVE VIEW)

Шульга М.А.,

*доктор політичних наук, професор,
професор кафедри державного управління
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Китай сьогодні – безсумнівний регіональний і глобальний гравець. Такий його статус можна пояснювати по-різному – і як «диво», і як результат вмілого і послідовного керівництва країною, і як продукт відвічної китайської мудрості-хитрості.

Але якщо скористатися методом ретроспективи і помістити цей метод у геополітичну площину, то можна дійти висновку, що так зване вивіщення Китаю є закономірним процесом з огляду на передбачення і застереження класиків геополітики. Генрі Кіссінджер (2014 рік) пов'язує його із залученням Китаю до Вестфальської системи всупереч правилам цієї системи, наслідком чого є прагнення Китаю стати самостійним гравцем, тобто учасником вироблення правил уже нового світового порядку. Збігнев Бжезінський (1997 рік) – із потенціалом «геостратегічного гравця», здатного створювати критичні для глобальної першості Сполучених Штатів Америки регіональні комбінації.

Знову ж таки Г. Кіссінджер фактично випереджає Зб. Бжезінського, називаючи ще у 1957 році найбільш небезпечною такою комбінацією «радянсько-китайський блок». І, тим самим, лише повторює тезу Ніколаса Спайкмена (1942 рік) про неприпустимість для США виникнення радянсько-китайського союзу після Другої світової війни. Знову ж таки, лише обігравши у нових історичних умовах застереження Хелфорда Маккіндера (1904 рік) про неминуче перетворення Китаю на «жовту небезпеку для світової свободи» у випадку отримання доступу до ресурсів Росії. Що, у свою чергу, є лише продовженням думки Альфреда Мехена (1900 рік) про так звану «проблему Азії», зумовлену можливістю поєднання «природних умов», які дають Росії «переваги на межі виключності», з «величезною прихованою силою Китаю».

Для унеможливлення використання цієї сили проти Росії Петро Бадмаєв у тому ж 1900 році пропонує програму «вітання і ласки», елементом якої має стати торгівельно-політичне зближення Росії та Китаю. А от сам А. Мехен визначає способом попередження актуалізації сили Китаю з боку США «політику відкритих дверей», що й запускає увесь процес «раптового» піднесення Китаю, у якому цивілізаційна пам'ять про «китайський ключ» (Михайло Петров) використовується Китаєм для набуття сьогочасного статусу потужного регіонального і глобального гравця.

Ключові слова: Китай, геополітика, ретроспектива, «китайський ключ», глобальний гравець, новий світовий порядок.

Today, China is an apparent regional and global player. Different explanations may be offered for this status: a «miracle», a result of skillful and sequential governance of the country, and a product of eternal Chinese wisdom and ingenuity.

But the use of a retrospective method placed in the geopolitical plane leads us to the conclusion suggesting that the so-called rise of China is a natural process given the geopolitics classics' predictions and reservations. Henry Kissinger (2014) associates it with China's involvement in the Westphalian sovereignty, contrary to the rules of this system, which results in China's desire to become an independent player, that is, to take part in the development of rules for a new world order. Zbigniew Brzezinski (1997) points at the potential of a «geostrategic player» capable of creating regional combinations that are critical for the global supremacy of the United States.

Here again, Kissinger was actually ahead of Zb. Brzezinski when already in 1957 he called the «Soviet-Chinese block» the most dangerous combination. And, thus, he only echoed Nicholas Spykman's point (1942) of the inadmissibility of the Soviet-Chinese alliance after World War II for the United States. Once again, it was based on Halford Mackinder's warning (1904) put in the new historical conditions that brought a focus on the inevitable transformation of China into a «yellow danger to the world freedom» in the event of access to Russia's resources. Which, in turn, only continued Alfred Mahan's (1900) view of the so-called «Asian problem» resulting from the possibility of combining «natural conditions» that provided Russia with the «advantages on the verge of exclusivity» and ensured «China's enormous hidden power».

In the same 1900, Peter Badmayev, while speaking of preventing the use of this force against Russia, proposed a program of «welcoming and favors» including the trade and political rapprochement of Russia and China. As for Mahan, he identifies an «open door policy» as a way for the USA to prevent China from escalating its power that launches the whole process of a «sudden» rise of China, in which the civilized memory of the «Chinese key» (Mikhail Petrov) is used by China to gain its current status as a powerful regional and a global player.

Key words: China, geopolitics, retrospective, «Chinese key», global player, new world order.

Постановка проблеми. Китай став рядком 2021 року на сайті Білого дому США документі «номер 1» у порядку денному сучасної міжнародної політики. Причому це його «почесне місце» навіть зафіксоване в опублікованому у березні з показовою назвою «Тимчасове стратегічне керівництво з національної безпеки». Зокрема, тут зазначено, що Китай став напористим і є «єдиним

конкурентом, що потенційно здатний об'єднати свої економічні, дипломатичні, військові й технологічні зусилля і створити стійкий виклик стабільній та відкритій міжнародній системі» [1, с. 8]. А держсекретар США Ентоні Блінкен прямо назвав відносини США і Китаю «найбільшим геополітичним випробуванням XXI століття» [Цит. за: 2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Китаєзнавчі студії є невід'ємною складовою українського наукового дискурсу, потужність якої засвідчена, поміж іншим, існуванням ГО «Українська асоціація китаєзнавців» та фаховим журналом «Китаєзнавчі дослідження». У наукових розвідках вітчизняних вчених переважають такі напрямки китаєзнавства, як: економічний (О. Дроботюк, Н. Рябець, О. Хоменко, Ю. Чалюк); політичний (П. Несененко, О. Артеменко, В. Явір); історичний (С. Капранов, В. Кіктенко, М. Кучерук); міжнародний (О. Кондратенко, О. Кукалець, Д. Татакі) культурний (О. Гандзюк, К. Рахно, Г. Фесенко).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас, геополітичний ракурс, необхідність якого диктується визначенням Китаю як «геостратегічного гравця» (Збігнев Бжезінський), – держави, якій під силу створення загрозливих для глобальної першості США регіональних комбінацій, – лишається дещо на периферії вітчизняного китаєзнавства.

Тож **метою статті** є відповідь на наступне питання. А саме: якщо звернутися до самої геополітики і спробувати ретроспективно проаналізувати «її думку» з приводу потенційної ваги Китаю на міжнародній арені, чи буде констатована тим же Е. Блінкеном ситуація «найбільшого геополітичного випробування», зумовлена «напористістю Китаю», такою вже несподіванкою?

Для відповіді на це питання скористаємося таким **методом дослідження** як метод ретроспективного аналізу, суть якого, наприклад, у шахах полягає у побудові баз даних ендшпільв для з'ясування об'єктивної оцінки позиції на основі оцінок всіх заключних позицій, які можуть бути отримані з даної. Якщо ретроспективний аналіз застосувати для вивчення людської історії, то ми отримуємо ситуацію, описану свого часу німецьким істориком Райнгартом Козеллеком: «Існує досвід, з яким неминуче доводиться мати справу кожному професійному історичу: якщо абстрагуватися від збагачення наших знань окремими дослідженнями, в них немає нічого такого, що не було б сформульовано раніше» [3, с. 251]. Оце «сформульоване раніше» (теоретико-ретроспективний ракурс) стосовно Китаю як «найбільшого геополітичного випробування XXI століття» і буде в центрі нашої уваги. (До речі, звернення до прикладу шах є виправданим, адже геополітика доволі часто послуговується концептом «Великої гри», що подібна до гри шахами. Сама назва програмної

праці Зб. Бжезінського, – «Велика шахівниця», – є чудовим тому підтвердженням.)

Виклад основного матеріалу дослідження. Розпочнемо з Генрі Кіссинджера, за твердженням якого «“Піднесення” Китаю до вершин у двадцять першому столітті є відновленням історичних закономірностей» [4, с. 296]. Яких саме? Китай є «спадкоємцем древньої цивілізації», яка з моменту свого політичного оформлення «бачила себе єдиною у деякому сенсі суверенною державою світу» [4, с. 287, 296]. У сенсі держави, що «надихає і веде за собою решту людства» [4, с. 287]. До чого тут геополітика? До того, що цивілізаційні чинники – є такими ж ресурсом держави у справі організації простору, що й географічне її положення. «Китайський ключ» як спосіб організації простору, а точніше спільного життя людей не певній території («життя разом»), про який свого часу писав Михайло Петров [Див.: 5], отримав абсолютно логічний зовнішньополітичний вимір, який і акцентував Г. Кіссинджер.

Згадаємо, «китайський ключ» був націлений, у першу чергу, на «нормалізацію» державою «вкрай нестійких кліматичних умов» з тим, щоб забезпечити «нормальний» перебіг господарсько-виробничих процесів. Тому основне завдання китайської державності – «помістити стихійні коливання природних явищ у рамки, що забезпечують нормальне функціонування сільськогосподарських технологій, і робить вона це за рахунок регулювання стоку річок, огороження річок дамбами, експлуатації іригаційних систем і т.д.» [5, с. 198]. Тим самим, у «китайському ключі» «життя разом» обумовлене необхідністю спільного регулювання природних процесів, причому у такий спосіб, що основні елементи цього «життя разом», – «технологічний ритуал» і «бюрократія» контактують між собою лише у випадку «збоїв» у їхньому функціонуванні з метою якомога швидше усунути «будь-яке відхилення від норми», або ж «поставити «таланти і винахідливість на службу стабільності». «Нормально функціонуючий ритуал з такою ж необхідністю виявляється на сліпій плямі адміністративного ока, з якою і бюрократична машина – на сліпій плямі общини: доки усе йде гладко, вони просто не бачать одне одного і байдуже одне до одного» [5, с. 203]. Сама ж ідея «активної зміни усталеної норми» для «китайського ключа» є чимось «зловмисним і дивним», адже норма міститься у «горизонті стихійних сил природи», які, якщо відбуваються «правильно» потребують «ідеї невтручання», а якщо дають «збій», то підлягають усуненню силами адміністрації чи державної науки.

Поширений на стосунки з іншими народами, «китайський ключ» і визначив відвічну форму китайської дипломатії як «набору детально продуманих церемоній» [4, с. 287], а сама дипломатія,

відповідно, «потрапила під нагляд міністерства церемоній» і була націлена на «повчання “варварів” у мистецтві управління» [4, с. 288]. Причому, прагнучи психологічного домінування за рахунок «своїх досягнень і протоколу», Китай і до воєнних походів вдавався виключно з тим, «щоб продемонструвати непокірним варварам “урок” і переконати у повазі» [4, с. 289]. Тобто, навіть воєнні походи у випадку порушення «нормально функціонуючого ритуалу» мали, у першу чергу, забезпечити повагу, і не переслідували мети якихось кардинальних політичних перетворень у тій чи іншій країні. В цьому сенсі, зауважує Г. Кіссинджер, Китай не стільки прагнув експортувати своєю політичну систему, скільки бажав дарувати її іншим як таку, що має бути прийнята на підставі її безперечної «універсальної ієрархії» [4, с. 287, 290]. До речі, така поведінка по відношенню до решти країн і до сьогодні лишається нормою зовнішньої політики Китаю, на що, наприклад, вказує синолог Франсиско Хав'єр Аро Навехас, професор університету міста Коліма у Мексиці, характеризуючи кроки Китаю на теренах латиноамериканського простору: «...якщо мова йде про довгострокові терміни, то метою є переформатування місцевого суспільства, по меншій мірі, частково, зробивши власну модель привабливою для місцевих політичних еліт» [Цит. за: 6].

За дивною іронією долі, ця логічна, бо продиктована специфікою «китайського ключа», норма зовнішньополітичної поведінки, яка робила Китай «світовим порядком самим по собі» [4, с. 294], свого часу була грубо порушена втягуванням Китаю у Вестфальську систему світового порядку силою зброї в епоху опіумних війн. Китай, пише Г. Кіссинджер, не просто був залучений до Вестфальської системи способами, які суперечать її принципам, а й змушений був дотримуватися тих «правил гри» на міжнародній арені, у розробці яких він не брав участі [4, с. 302]. З цього моменту увесь подальший політико-економічний розвиток Китаю фактично відбувався під знаком повернення собі «центрального місця у подальшій нормотворчості (з можливістю перегляду деяких існуючих правил)» [4, с. 302]. «Нормально функціонуючий ритуал» знову мав стати виключним витвором самого Китаю, але вже в умовах його існування в якості не «центру усїєї Піднебесної», а «держави, яка подібна до інших і входить у міжнародну систему» [4, с. 294]. Знову ж таки за іронією долі саме у цьому пункті Китай, як це не дивно, демонструє свою схожість зі Сполученими Штатами Америки. А саме: Китай у ХХІ століття претендує на роль «окремої крупної держави серед рівних», не маючи досвіду такого існування, а США, не маючи досвіду співіснування зі співрозмірною собі за розміром та подібною до них економічною ефективністю країною, пре-

тендують на те, щоб «розповсюджувати свої цінності по всьому світу» [4, с. 302, 303]. Китай тому прагне стати учасником написання нових правил світового порядку, але, керуючись своєю цивілізаційною пам'яттю, «перебуває у власній “реальності”» [4, с. 303]. А США – наполягають на універсальності реальності власних цінностей, яку й належить покласти в основу світового порядку. І тому: «З американського боку є побоювання, що новий Китай буде систематично оспорювати вищість США і тим самим підважувати безпеку Америки» [4, с. 306]. І виходить так, що робить він це за рахунок того, що своїм прагненням ключової, поряд із США, ролі у витворенні правил світового порядку, ставить під сумнів претензії США на універсальність їхніх власних цінностей.

Своєрідне передбачення такого пункту розбіжностей між Китаєм і США міститься у віднесенні Збігневім Бжезінським Китаю до категорії «геостратегічних гравців» у своїй відомій праці «Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи» (1997 рік). Геостратегічні гравці, за визначенням Зб. Бжезінського, – це країни, що здатні змінити існуючий геополітичний стан речей до міри, що зачіпає інтереси США [7, с. 40]. «...вони критично зважують силу Америки, визначають міру, до якої їхні інтереси частково збігаються або ж стискаються з Америкою, і формують власні обмеженіші євразійські сили, подеколи у злагоді, а подеколи й у конфлікті з політичним курсом Америки» [7, с. 41]. І якщо Г. Кіссинджер вже у 2014 році назве Китай ще одним, поряд із США «якорем» системи міжнародних відносин [4, с. 302], то Зб. Бжезінський у 1997 році поки ще класифікує його як «далекосхідний якір Америки», хоча й зауважує, що «за якихось два десятиліття Китай стане глобальною силою приблизно на рівні Сполучених Штатів і Європи» [7, с. 159, 193]. Але обидва зійдуться у тому, що «історія національної величі» (Зб. Бжезінський) чи «древня традиція» (Г. Кіссинджер) і бачення Китаєм себе як ще одного «глобального центру» (Зб. Бжезінський) чи «центру сили, який виникає» (Г. Кіссинджер) є вагомими рушійними силами Китаю [7, с. 44, 158; 4, с. 303, 305]. Причому, за висновком Зб. Бжезінського, – рушійними силами його просування, у першу чергу, до отримання статусу «верховної регіональної влади у Східній Азії», статусу, який, зрештою, дозволить досягнути і центральної мети – «постання глобально могутнього Китаю» [7, с. 164, 171].

Останнє, однак, значною мірою визначатиметься не стільки фактом присутності США у Південно-Східній Азії як таким, скільки фактом того, що ця присутність «базована на домінуючій позиції в Японії» і за рахунок цього й «працює на стримування впливу Китаю» [7, с. 169]. Відповідно: «Щоб домогтися центральної мети, Китай

спочатку намагається перешкодити зміцненню і поширенню американо-японської співпраці в ділянці безпеки» [7, с. 172]. І мова тут не лише про здатність Китаю «підіграти у протистоянні Америки і Японії одній проти одної» [7, с. 173], а й про потенціал «китайсько-японської осі», виникнення якої б ознаменувало б «крах американської позиції на Далекому Сході» [7, с. 55]. Виходить так, що глобальне вивіщення Китаю не в останню чергу обумовлене не лише зростанням «американсько-японських розходжень», а й зміною політикою вибудовування ним різного роду регіональних комбінацій, що є критичними для утримання США своєї глобальної першості.

Якщо у Зб. Бжезінського такими комбінаціями є і згадувана «китайсько-японська вісь», і «велике згрупування Китаю, Росії і, можливо, Ірану» за лідерства Китаю [7, с. 55], то Г. Кіссинджер, розмірковуючи у 1957 році про стратегію обмеженої війни, чітко зазначає, що її головним завданням є «роз'єднання Радянського Союзу і Китаю» [8, с. 219]. Тобто такою критичною комбінацією є саме китайсько-радянське групування. «Існують два шляхи, йдучи якими ми зможемо примусити радянсько-китайський блок повернути у зворотному напрямі без розв'язування всезагальної ядерної війни. Такими шляхами є добровільна відмова від тих чи інших позицій і внутрішній розкол. Перше є малоімовірним і залежить від багатьох факторів <...> а останнє заслуговує нашої присклиивої уваги та вивчення» [8, с. 218]. І зворотний шлях було пройдено – від радянсько-китайського «Договору про дружбу, союз і взаємну допомогу» (1950) до прикордонного конфлікту на острові Даманський і таємного візиту до Китаю у червні 1971 року помічника президента США з національної безпеки Генрі Кіссинджера (!).

Та чи був оригінальним Г. Кіссинджер, не кажучи вже про Зб. Бжезінського, відмічаючи важливість руйнування радянсько-китайського блоку, а отже і принципову неприпустимість цієї комбінації для США? Аж ніяк! Ніколас Спайкмен ще у 1942 році попереджав: «США мають забезпечити збереження воєнних потенціалів Німеччини і Японії, щоб запобігти виникненню радянсько-китайського союзу у післявоєнний час. У протилежному випадку можливий англо-американо-японський союз буде мати достатньо сил, щоб захищатися, але недостатньо, щоб контролювати світ» [9, с. 460]. Корейська війна (1950-1953) продемонструвала неабияку потужність передбачуваного Н. Спайкменом «радянсько-китайського союзу», визнану Марком Кларком, третім командуючим Армією ООН, який у червні 1953 р. підписав перемир'я. «Я отримав незavidне звання першого в історії головнокомандуючого армією США, який підписав перемир'я без перемоги. Я відчуваю біль розчарування!» – писав Кларк у своїх мемуарах [10].

Корейська війна і стала вихідною точкою міркувань Г. Кіссинджера у 1957 році про доконечність руйнування цього союзу з точки зору інтересів США. Міркувань, що фактично були розвинені у 1997 році Зб. Бжезінським у тезі про небажані регіональні коаліції, які «намагаються виштовхнути Америку з Євразії, тим самим загрожуючи статусові Америки як глобальної сили» [7, с. 55].

А чи був оригінальним Н. Спайкмен, застерігаючи від вивіщення Китаю, хай навіть і у складі «радянсько-китайського союзу»? Теж ні! У 1904 році Хелфорд Маккіндер, завершуючи свою відому «Географічну вісь історії», зауважить: «Якби, наприклад, китайці за допомогою Японії розгромили Російську імперію і завоювали її територію, вони б утворили жовту небезпеку для світової свободи тим, що додали до ресурсів великого континенту океанічні простори, отримавши тим самим перевагу, що їй до цього часу не має російський господар цього осьового регіону» [11, с. 30]. З міркувань Х. Маккіндера випливає, що Китай здатний утворити «жовту небезпеку» «світової свободі» (ліберально-демократичному світу) лише у випадку отримання доступу до ресурсів «великого континенту». Останні, укупі з «океанічними просторами», вихід до яких Китай має завдяки географії, й дозволяють йому встановити свій контроль над цими просторами і, як наслідок, поставити під сумнів монополію такого контролю з боку носіїв «світової свободи». Японія, за припущенням Х. Маккіндера, тут може відіграти допоміжну роль. І, оскільки роль допоміжна, то скористатися нею можна й проти Китаю, що фактично й констатує Зб. Бжезінський у 1997, ведучи мову про Японію як про регіональну союзницю США, але вже у справі «сходження Китаю вгору» [7, с. 173]. До речі, чи не додала ваги припущенню Х. Маккіндера денонсація російсько-китайських домовленостей 1896 року (Російсько-китайський союзний договір, за якими Росія отримала право на будівництво залізниці через територію Маньчжурії (Китайсько-східна залізниця) і 1898 року (Російсько-китайська конвенція стосовно оренди Порт-Артуру і Дальнього) після поразки Росії у війні з Японією (1904-1905 р. р.)? Росія геополітично була відкинена з тихоокеанського бережжя, але географічно Китай там лишався.

Можливість Китаю отримати доступ до ресурсів «великого континенту», про яку пише Х. Маккіндер у 1904 році, констатує у 1900 році Петро Бадмаєв у своїй роботі «Росія та Китай» [12], пропонуючи план протистояння їй. Те, що прийнято вважати далеким Сходом, пише П. Бадмаєв, є передусім Сходом монголо-тибето-китайським, стосовно якого Росія має виробити чітку послідовну позицію, бо найменша помилка, якої припуститься тут російська держава, фатальним чином відобразиться на її майбутній долі. Це

багато у чому зумовлене тим, що справжнє східне питання локалізоване не на берегах Мармурового моря, а на побережжі Тихого океану, а ключ до його вирішення буде в руках тієї держави, яка раніше і ближче за решту країн встигне познайомитися з політико-економічним становищем Китаю, що за своїм стратегічним положенням та природними багатствами є справжньою Середньою державою далекого Сходу і в такій якості становить «ласий шматок» для західних держав. Не випадково, пише П. Бадмаєв, Англія розпочала підпорядкування своєму впливу Тибету з боку Кашміру, що фактично є початком оволодіння всім південним Китаєм. Франція розповсюджує свій політико-економічний вплив у останньому, пов'язуючи свої залізничні з китайськими, а Німеччина постачає китайцям своїх інструкторів, що безперечно наперед визначить дух усієї проєктованої китайської армії [12, с. 48].

Зважаючи на це, стійке положення Росії на монголо-тибето-китайському Сході та дружні стосунки з Китаєм є важливими не лише з огляду на заплановане будівництво залізної дороги на території Маньчжурії з метою забезпечення підтримки боєздатності російського тихоокеанського флоту. Необхідність такого положення диктується ще й тим безсумнівним фактом, що безмежні багатства Китаю в руках європейських країн перетворюються на страшну зброю проти Росії, а сама Росія підпаде під одночасний жорсткий тиск як з боку Заходу, так і з боку Сходу. «Для Росії ж питання про політико-економічний вплив на Китай будь-якої держави має фатальне значення, особливо за умови великого сибірського рейкового шляху з його значною протяжністю по чужій території» [12, с. 56].

Тому Росія має забезпечити свою присутність на далекому Сході не стільки за рахунок нарощування тут свого військового впливу, – не одне лише постачання російській окраїн збройними силами є потребою дня, – скільки за рахунок перебирання на себе активної ролі по далекосхідним питанням [12, с. 22]. Переслідуючи в цих питаннях виключно власні інтереси, Росія в той же час повинна пропонувати їх вирішення в «дусі євангельського вчення», посилаючи країнам монголо-тибето-китайського Сходу «привіт і ласку» [12, с. 15, 16]. Це, в свою чергу, на думку П. Бадмаєва, було можливим за декількох умов. По-перше, за досконалого вивчення усіх сторін життя Китаю і всього далекого Сходу. По-друге, за створення російського самобутнього дипломатичного корпусу, до складу якого мали входити лише ті особи, які не лише були детально ознайомлені з мовою, побутом, звичаями і положенням монголо-тибето-китайського Сходу, а й добре розуміли історичні завдання Росії на ньому. По-третє, за висунення в прикордонні з далеким Сходом російські землі

«свіжих російських сил» для експлуатації цих земель у науковому, сільськогосподарському, торгово-промисловому, політико-економічному і загалом культурному відношеннях [12, с. 64–66]. По-четверте, за енергійного використання торгівельної політики на монголо-тибето-китайському Сході з тим, що у такий спосіб досягти торгово-політичного зближення Росії та Китаю. Отож, «привіт і ласка» мають протистояти «жовтій небезпеці», активізація якої фактично є питанням часу.

І у цьому пункті міркування П. Бадмаєва збігаються з тезами Альфреда Мехена, викладеними у роботі «Проблема Азії та її вплив на міжнародну політику» у тому ж 1900 році! Визначаючи «проблемою Азії», з одного боку, «пряму політичну перевагу на межі виключності», що її має тут Росія завдяки своїм «природним умовам» [Цит. за: 13, с. 57], а, з іншого, – «величезну приховану силу Китаю», А. Мехен визнає: «Навряд чи бажано, щоб така величезна частина людства, що її утворюють китайці, у одному пориві рухалася як одна людина» [Цит. за: 14]. Саме А. Мехен, багато у чому, причетний до започаткування стосовно Китаю політики «відкритих дверей» у 1899 році. І саме «політика відкритих дверей», що стала своєрідним підсумком «опіумних війн», багато у чому, і запустила довгий процес сучасного «раптового» піднесення Китаю, у якому архетип «Середньої держави» як центру і осередку «Усієї Піднебесної» [4, с. 287] був уміло використаний ним для набуття статусу «геостратегічного гравця» (Зб. Бжезінський).

І знову не обійшлося без іронії долі. За визнанням експертів, сучасна воєнно-морська стратегія теж багато у чому керується філософією морської могутності, автором якої є А. Мехен [Див., наприклад: 15]. «Існує деяка двоїстість об'єктів, над створенням яких працює Китай у іноземних портах і які є нібито комерційними, але можуть швидко бути модернізованими для здійснення необхідних воєнних місій», – зазначає, зокрема, Абхіджит Сінгх, старший науковий співробітник Observer Research Foundation у Нью-Делі [Цит. за: 16]. Та чи не Мехену належить теза про те, що морська стратегія передбачає використання всієї суми випадковостей для утвердження позицій держави на певному береговому пункті й означає здатність перетворювати на постійну таку окупацію, яка спочатку була лише тимчасовою [17, с. 199]? І що вона існує як спокійне й наполегливе оволодіння позиціями в різних морях, куди проникають кораблі великих морських держав [17, с. 199]?

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Підсумовуючи, зазначимо, що у подальшому дослідженні Китаю в статусі геостратегічного гравця вихідним видається положення А. Мехена про безпеку його руху в «єдиному пориві» і «як однієї людини». Мова тут йде

фактично про організацію як елемент і умову геополітичної суб'єктності держави. Згадаймо, Рудольф Челлен пише, що без організації країна втрачає ознаки держави [18, с. 130]. Х. Маккіндер визначає «відносну чисельність, мужність, оснащеність і організацію» як один із елементів «справжнього балансу політичної могутності» поряд з «географічними, а також економічними і стратегічними умовами» [11, с. 29]. У Реймона Арона організація є тим ресурсом зовнішньої політики, який визначає спосіб використання природних і людських ресурсів [19, с. 237]. Геополітика – це теж спосіб організації простору під знаком певної ідеї. До речі, у переліку пан-ідей К. Хаусхофера є і пан-китайська ідея [20, с. 315].

І, зважаючи на традицію «китайського ключа» (М. Петров), так просто її з рахунків не скинути.

Загалом же, геополітична ретроспектива від узагальнень Г. Кіссинджера щодо світового порядку до концепції морської могутності А. Мехена (безперечно ретроспектива не повна, бо тут немає і Едварда Люттвака [21], і дослідження того ж Г. Кіссинджера, присвяченого Китаю [22]) чудово демонструє певну закономірність вивчення Китаю, яке може здаватися раптовим, незрозумілим, дивовижним і т. д. Чи не є це аргументом на користь і того, що не варто зневажати геополітику? Інколи її ретроспективні проєкції здатні висвітлити нюанси, про які ми, навіть, не здогадуємось.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Interim National Security Strategic Guidance. URL: www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/03/NSC_1v2.pdf?fbclid=IwAR2GODKICARswtNE9hd-1msVNOaiOyhZkrT2LulFBqPZJ9_6hPb_7QC2OqE (дата звернення: 18 липня 2021).
2. Стратегия нацбезопасности США: главным соперником назван Китай. URL: <https://rus.azattyq.org/a/31132802.html> (дата звернення: 19 липня 2021).
3. Козеллек Р. Часові пласти. Дослідження з теорії історії. Пер. з нім. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2006. 436 с.
4. Кіссинджер Г. Мировой порядок. Москва: Издательство АСТ, 2019. 544 с.
5. Петров М.К. Искусство и наука. Пираты Эгейского моря и личность. М.: РОССПЭН, 1995. 238 с.
6. Гашков И. Столкновение интересов: Китай вытесняет США из Южной Америки. URL: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/10508621> (дата звернення: 20 липня 2021).
7. Бжезінський Зб. Велика шахівниця. Львів-Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 236 с.
8. Кіссинджер Г. Ядерное оружие и внешняя политика. М.: Изд. иностр. лит., 1959. 508 с.
9. Spykman, N.j. America's strategy in world politics. The United States and the balance of power. N.Y., Harcourt, Brace inc., 1942.
10. Эхо истории: Китай и Советский Союз в Корейской войне. Аналитика. URL: <https://vostokmedia.com/article/general/22-07-2020/eho-istorii-kitay-i-sovetskiy-soyuz-v-koreyskoj-vojne> (дата звернення: 18 липня 2021).
11. Маккіндер Х. Географическая ось истории. *Классика геополитики, XX век: Сб.* / сост. К. Королев. М. ООО «Издательство АСТ», 2003. С. 9-30.
12. Бадмаев П.А. Россия и Китай. СПб., 1900. 89 с.
13. Андрианова Т.В. Геополитические теории XX века: Социально-философское исследование. Москва: РАН ИНИОН, 1996. 178 с.
14. Косырев Д. Азия как проблема. Чем объясняется вспышка ненависти США к Китаю? URL: www.kommersant.ru/doc/4259006 (дата звернення: 16 липня 2021).
15. Holmes, James R. Yoshihara, Toshi Chinese Naval Strategy in the 21st Century: The Turn to Mahan. London: Routledge. Taylor & Francis, 2008.
16. Кинг Дж., Кемпбелл К., Казмин Э., Бокари Ф. Темная сторона инвестиций: Зачем Китай строит порты по всему миру URL: https://cfts.org.ua/articles/temnaya_storona_investitsiy_zachem_kitay_stroit_porty_po_vsemu_miru_1171 (дата звернення: 16 липня 2021).
17. Мэхэн А. Влияние морской силы на историю (1660-1783). *Классика геополитики, XIX век: Сб.* / сост. К. Королёв. М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. С. 183-274.
18. Челлен Р. Государство как форма жизни. М.: РОССПЭН, 2008. 319 с.
19. Арон Р. Мир і війна між націями / Пер. з фр. К.: МП «Юніверс», 2000. 688 с.
20. Хаусхофер К. О геополитике. Работы разных лет. Москва: Мысль, 2011. 426 с.
21. Luttwak, Edward N. The rise of China VS. the logic of strategy Belknap Press of Harvard University Press Cambridge, Massachusetts. London, England 2012.
22. Кіссинджер Г. О Китае. Москва: АСТ, 2014. 635 с.